

**FERDİNAND DE SAUSSURE'ÜN "GENEL DİLBİLİM DERSLERİ" ADLI
KİTABINDA DİLE YAKLAŞIM METOTLARI ÜZERİNE BİR BAKIŞ
A LOOK AT METHODS OF APPROACH TO LANGUAGE IN FERDINAND DE
SAUSSURE'S BOOK TITLED "COURSE IN GENERAL LINGUISTICS"**

Eda EYİ¹

Öz

Bu çalışmada, yapısalculuk kuramının öncüsü sayılan Ferdinand de Saussure'ün "Genel Dilbilim Dersleri" adlı kitabındaki dile yaklaşım metotları üzerinde durulmuş ve bu hususta araştırma yapan dilbilim araştırmacıları temel alınarak tanıtım niteliğinde bir çalışma yapılmıştır. İsviçreli dilbilimci Saussure, dilin farklı açılardan incelenmesi gerektiğini ortaya koymuş ve bu zamana kadar yapılan dilbilim araştırmalarının seyrini değiştirmiştir. Ölümünden sonra iki öğrencisi tarafından yayımlanan "Genel Dilbilim Dersleri" adlı kitabı, dilbilim çalışmalarının önünü açarak kendinden sonra gelen dilbilim araştırmacılarına kaynak teşkil etmiştir. Dili, göstergelerden oluşan bir sistem olarak tanımlayan Saussure, dilin bir dizge olduğu görüşü üzerinde yoğunlaşarak, dilin belli başlı kalıplar çerçevesinde incelenmesi gerektiğini savunmuştur: Her türlü ön yargıları bir kenara bırakarak, salt duyguların incelenmesiyle dilin betimselliği üzerinde durmuş; dil, hem bir tarihin ürünü hem de belli bir dönemde yaşayan bireyler için oluşturulmuş bir sistem özelliği arz etmektedir, görüşü çerçevesinde artzamanlı ve eşzamanlı inceleme üzerinde durmuş ve töz-biçim, dil-söz ayırımına gitmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ferdinand de Saussure, Genel Dilbilim Dersleri, Metot, Dil.

Abstract

This study analyses the methods of approaching language in the book "Course in General Linguistics" by Ferdinand de Saussure, who is regarded as the pioneer of the theory of structuralism. This is an introductory study which is based on the works of linguistics researchers on its subject matter. The Swiss philologist Saussure suggested that language must be studied in different perspectives, and changed the course of the linguistic studies carried out until his era. The book "Course in General Linguistics", published by two of his students after his passing, paved the way for linguistics studies and became a source for latter researchers in the area of linguistics. Saussure defines language as a system of indicators, and focuses on the opinion that language is a sequence, hence suggesting the idea that language must be studied according to certain patterns: the descriptive nature of language laid emphasis on diachronic and synchronic inspection, centered around the opinion that is "Language exists as both a product of a history, and a system that is formed for individuals living in a certain time period" through a study of pure sentiments, free of all prejudice, and progressed by separating essence and form, language and speech.

Keywords: Ferdinand de Saussure, Course in General Linguistics, Method, Language.

---

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, eda_36evi@hotmail.com, [ORCID: 0000-0002-1758-4685](https://orcid.org/0000-0002-1758-4685).

Giriş

Dil, ortak bir anlaşma dizgesidir. Aynı sistemi kullanan bireyler bu dizge üzerinde bir uzlaşma içindedirler ve gönderilen sinyallere tepki verebilecek kabiliyete sahiptirler. Diller yapı ve oluşum bakımından farklılık göstermektedir. İnsanın dünyadaki yerini ve değerini belirleyen, düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, kimi sınırlarını bugün de çözemediğimiz büyüklü bir varlık olarak tanımladığımız dil, kullanıldığı toplumun da pek çok özelliklerini, yaşayışını, geleneklerini, dünya görüşünü, yaşam felsefesini, inançlarını bilim, sanat ve tekniğe katkılarını yansıtır.² Bir toplumun, ulusun bireylerinin yaşadıkları çevre, dillerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Dil, herhangi bir toplumun, ulusun bireyleri arasında anlaşma sağlayan yerleşik bir dizge (sistem) olarak ortaya çıkan araçtır.³ Bayraktar, dilin tanımını, tatma organı olan dilden ayrı tutarak yapmıştır. Ona göre dil, anlaşma dizgesidir. Çünkü aynı bireyler aynı kodlar üzerinde yoğunlaşırlar. Hem muhatap hem de konuşan aynı sessel ya da sözsözsel ifadelerle sahiptir.

Dil hayatın her safhasını kapsayan, her an onun içinde yaşadığımız genişçe bir dünyadır. Kısacası dil, aslında hayatın kendisidir.⁴ Dil, insanla birlikte var olan ve kullanıldığı müddetçe varlığını devam ettiren sosyal bir olgudur. İnsanın olduğu her yerde gerek sözlü gerekse yazılı biçimde kullanılan bir dil hâkimiyeti söz konusudur. Bundan dolayı dil, hayatı kapsamaktadır.

Dil, bir anda, kısaca tanımlanamayacak kadar çok yönlü, insana özgü bir gerçektir.⁵ Dil, çok yönlü bir dizgedir. Herkesin dil konusunda bir tanımı söz konusudur. Dil çok yönlü olduğu için tek bir tanıma sığdırmak yetersiz kalacaktır.

En geniş tarifıyla dil, bir haberleşme aracıdır ve bu araç, işaretlerden kuruludur. Bu tanımlamaya göre, nokta ve işaretlerden ibaret Mors ve telgraf sistemi de bir dildir; Kızılderililerin duman işaretleri de bir dildir; arıların vücut hareketleriyle bildirdikleri mesajlar da bir dildir. Ancak dar anlamıyla dil deyince, sadece insanların karşılıklı haberleşmesine yarayan şey, bunun da ancak söylenen kısmı, yani konuşma tarafı anlaşılmalıdır.⁶ İletişimin en temel aracı, dildir. İletişim, genel olarak yazılı, sözlü gerçekleşebildiği gibi jest ve mimik hareketleri ile de gerçekleşebilmektedir. Aynı zamanda iletişim sadece insana ait bir olgu değildir. Dilin yazılı ya da şekilsel olarak ifade edildiği ortam da iletişim için son derece önemlidir. Örneğin, ağaca çizilen bir kalp resmi aşkın ve sevginin ifadesi iken; hastanenin kapısında bulunan bir kalp resmi kardiyoloji bölümüne ait bir odanın olduğunu ifade etmektedir.

İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti oluşturan bireyleri koruyan, kollayan, aynı zamanda onun ortak malı

²Kıran, Zeynel, **Büyüleyici Bir Bilim Dalı: Dilbilim**, Dilbilim Araştırmaları Dergisi, 1990, 1, s. 6.

³Bayraktar, Nesrin, **Dil Bilimi**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 1.

⁴Yaman, Ertuğrul, **Türkçe Bilinci**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016, s. 15.

⁵Aksan, Doğan, **Dil Şu Büyüklü Düzen**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 9.

⁶Başkan, Özcan, **Bildirişim İnsan-Dil ve Ötesi**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2003, s. 12.

olan sosyal bir kurum; seslerden örölmüş muhteşem bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış gizli anlaşmalar ve sözleşmeler sistemine dil denir.⁷ Dil her ne kadar dil araştırmacılarının tanımları içinde varlık olarak geçse de dil ne canlı ne de cansız bir varlıktır. İnsanla birlikte var olan ve kullanıldığı müddetçe varlığını devam ettiren sosyal bir olgudur. Dilin varlık dışında bir oluşum ya da olguyla karşılanması gerekmektedir.

İnsanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre şekillenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örölü çok yönlü ve gelişmiş bir sistem.⁸ Dil, karmaşık yapıları düzene koyan bir sistemdir. Bundan dolayı başta Ferdinand de Saussure olmak üzere pek çok araştırmacının tanımlı dilin sistem ya da dizge olduğu görüşü üzerinedir.

Duygu, düşünce ve dileklerimizi anlatmaya yarayan imlerin daha çok, ses imlerinin hepsine birden dil denir. Dil, düşüncenin daha geniş anlamıyla içbenliğimizin aynasıdır.⁹ Dil, iç sesin dışarıda vuku bulmasını sağlayan bir vasıtaadır. Bu tür değerlendirmeler, dilin üretici-dönüşümsel yönüne ışık tutan araştırmacı Noam Chomsky tarafından ifadenin zihinde bulunan haliyle derin yapı incelenmesi ve ifadenin söz ya da yazı ile vuku bulmuş haliyle yüzey yapı incelenmesi olarak değerlendirilmektedir.

En geniş manasıyla dil, uzuvlarımızın hareketini de içine alan bir müessese, bir sistemdir; hem de en mükemmel, en karışık bir sistem. Dar manada dil ile de sadece ses üzerine, kavram ve kelime üzerine kurulmuş olan bir işaretler sistemini anlamaktayız.¹⁰ Dil her ne kadar karmaşık bir sistem olarak görünse de karmaşık yapıları düzene koyan bir sistemdir. Bazı dil araştırmacıları tarafından aynı zamanda yapı ve düzen kavramları dil incelemelerinde ayrı ayrı olarak değerlendirilmiştir. Her dil bünyesinde hem yapı hem de düzen barındırmaktadır. Aynı zamanda her yapı da bünyesinde düzen barındırdığı için yapı ve düzen kavramları birlikte değerlendirilmelidir.

Dil, son derece karmaşık bir olgular bütünüdür. Biçim ve anlam, akıl ve tutku, toplum ve birey, dış etki ve iç oluşum el eledir, bu bütünde. Dil, bir yanıyla toplum hayatının bütün görünümünü kapsar, bir yanıyla da bilincin köklerine, bilinçaltının derinliklerine uzanır. Hem bir kurumdur, hem de düşünsel bir kalıp ve ruhsal bir örgüdür.¹¹ Ferdinand de Saussure'ün dil incelemelerinde göz önünde bulundurulması gereken yaklaşımlardan biri ise, dilin ayrı ayrı olarak değil de bir bütün olarak incelenmesidir. Sesler sözcükler içinde anlam kazandığı gibi sözcükler de cümle içinde anlam kazanmaktadır. Saussure, bu durumu Genel Dilbilim Dersleri adlı kitabında halı

---

⁷Canım, Rıdvan, **Üniversiteler İçin Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 2.

⁸Korkmaz, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara, 1992, s. 43.

⁹Gencan, Tahir Nejat, **Dilbilgisi**, TDK Yayınları, Ankara, 1971, s. 1.

¹⁰Üçok, Necib, **Genel Dilbilim (Lengüistik)**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2004, s. 13.

¹¹Vardar, Berke, **Dilbilim Yazıları**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2001, s. 30.

ve iplik örneğiyle açıklamaktadır. Ona göre her nasıl ki iplik halı dışında bakıldığı zaman bir anlam ifade etmiyorsa sesler de sözcükler dışında bir anlam ifade etmemektedir. Bundan dolayı dil bütünsel olarak incelenmelidir. Parçasal olarak sadece dile yönelmek karmaşık bir yapı olarak dili görmeye neden olur. Dil, karmaşık yapıları düzene koyan bir dizgedir.

Ferdinand de Saussure dili, “ayrı ayrı kavramların karşılığı olan ayrı ayrı göstergelerden oluşan bir sistem” biçiminde tanımlarken; Marouzeau “bireyler arasında bildirişim aracı işlevi gören her gösterge sistemi” olarak; Lalande “bir bildirişim aracı işlevi görebilen tüm gösterge sistemleri”; Otto Jespersen ise “canlı varlıklar arasında herhangi bir bildirişim aracı”; Andre Martinet “insanın kendi bilgi ve deneyimlerini bir anlamsal kapsamı ve ses karşılığı olan anlam birimlerle, her toplumda başka biçimde açıkladığı bir bildirişme aracı” olarak tanımlar. Bloomfield dili “bir alışkanlıklar bütünü”, Noam Chomsky “sınırlı sayıda sözcük ve kuraldan yararlanarak türetilebilecek sınırsız sayıda tümceden oluşan bir bütün¹² olarak tanımlamaktadır.

Dilbilim araştırmacıları tarafından dil üzerine tanımlamalar geniş ve dar anlam olmak üzere genel olarak iki bakış açısıyla sunulmuştur. Dilin bir uzlaşma sistemi olduğu görüşü peyda bulmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz üzere dil, genel olarak karmaşık bir olgu bütünü olarak görülse de karmaşık yapıları düzene koyar. Sistem dâhilinde işler. Aslında dil, karmaşıklaşma âlemini düzene koyan bir dizge/sistemdir.

Dilbilim, dilleri tarih, felsefe, sosyoloji, psikoloji, kültür, mantık, coğrafya, ırk, din, sanat gibi pek çok açıdan inceleyen bir bilim dalıdır. Dilbilimin asıl amacı, dillerin çok yönlü olarak en arkaik biçimleriyle incelenmesidir.

Kısaca tarif etmek lazım gelirse Dilbilim, dilden veya dillerden bahseden bir bilimdir diyebiliriz.¹³ Ferdinand de Saussure’e göre dilbilimin temel amacı dilleri mukayese ederek incelenmesi olmalıdır. Genel olarak dil incelemelerini ve dilleri çoğunlukla art-eş zamanlı olarak inceleyen dilbilim, dilin sadece dil ile ilişkisini göz önünde bulundurmaz. Aynı zamanda dilin diğer bilimlerle ilişkisini de göz önünde bulundurmaktadır.

Dilbilim ile yapay zekâ arasında son 10-15 yıldan bu yana sıkı bir ilişki vardır. Bu ilişki, 30 yıl önce üretimsel sözdiziminin dilbilime sağladığı prestijden çok daha fazlasını sağlamıştır.¹⁴ Noam Chomsky, dilin derin-yüzey yapı olmak üzere iki yönüne dikkat çekmiştir. Bundan dolayı dilbilimin de yapay zekâyla bağlantısı araştırmacılar tarafından Chomsky referans alınarak ortaya koyulmuştur.

Dilbilim, çift eklemli göstergeler dizgesi olan dili, kendi yapısı içinde ve kendi bakımından inceleyen bağımsız bir insan bilimidir.¹⁵ Dilbilim kimi araştırmacılar tarafından her ne kadar bağımsız

¹²Bayraktar, a.g.e., s. 2.

¹³Üçok, a.g.e., s. 13.

¹⁴König, Wolf, **Dilbilim ve Yapay Zekâ**, Dilbilim Araştırmaları Dergisi, 5, 1994, s. 219.

¹⁵Vardar, a.g.e., s. 33.

bir bilim dalı olarak görünse de dilin derin yapı ilişkilerinin incelenmesinde yapay zekâya ve sosyolojiye ya da dilin ağız ve lehçelerinin incelenmesinde toplumun yaşayış şekilleri ve zihin yapısından dolayı, sosyoloji ve psikoloji gibi bilim dallarına uzanması kaçınılmazdır. Aynı zamanda dil incelemelerinde ortaya çıkan problemlerin ortadan kalması için her nasıl ki dilin en arkaik biçimine müracaat ediliyorsa aynı şekilde bir başka dil ile mukayese edilerek de incelemelerin yapılması bu problemleri ortadan kaldırmaktadır. Bundan dolayı dilbilimi bağımsız bir bilim sınıfında değerlendirmek doğru olmaz. Aslında dilbilim dilleri ve dillerin diğer bilimlerle ilişkilerini kapsayan geniş çaplı bir bilimdir.

Dilbilim, özgül bir nesne olarak doğal dilleri ele aldığı için bir bilimdir. Görüldüğü gibi kuramlar oluşturur, betimleme ve çözümlene yöntemlerini belirtir. Bilim olarak bilimsel çözümlenmenin gereklerine uyar. Her bilimsel inceleme bir yöntem ve geçirdiği çeşitli evrelerle kendini ortaya koyar.¹⁶ Dillerin oluşumu asırlar sürmekte ve evirile evirile günümüzdeki şeklini almaktadır. Dilbilim bu değişim ve evirilmeleri yakından takip etmektedir.

Dil bilimi, pek çok bilime göre yeni bilim dallarından biridir. Başlangıçta dil bilgisiyle aynıymış gibi görünmesine karşın, bir yandan da dil bilgisini de kapsamaması, öte yandan da bakış açısı itibarıyla farklı olması nedeniyle dil bilimi, bireysel bir bilimdir.¹⁷ Dilbilimin inceleme alanı tek bir temele dayandırılmadığı için bireyseldir.

Bugün dilbilim denilen alan, insan dili denilen şeyi her yönüyle inceleyen ve bu yolda, başka bilim dalları ile de bilgi alış-verişinde bulunan bağımsız bir çalışma alanıdır.¹⁸ Dilbilimin gittikçe çalışma alanı genişlemiş ve genel olarak diğer bilimlerle ilişkisi neticesinde araştırmalar yapılmıştır.

Dilin toplumsal yaşantıyla beraber olağanüstü çeşitlilik göstermesi ve buna bağlı olarak yenilenmesi sonucunda dile yeni terimler ve kavramlarda getiriyor. Bilgi düzlemindeki yenilikler, dilsel düzlemde terim niteliği taşıyan öğelerin artmasına da yol açar.¹⁹ Dilde ortaya çıkan yenilikler ya da değişimin incelenmesi dilbilimin esas konusudur. Dilin evrimini yakından takip etmektedir.

Dilbilim, dilleri fonoloji (ses bilim), morfoloji (biçim bilim), sentaks (söz dizimi), semantik (anlam bilim) bakımından anlamsal ve yapısal olarak da inceleyen bir bilim dalıdır. Bilindiği üzere, bir dilde anlam ayırma görevini yapan asıl seslere fonem (phonème) denilmektedir.²⁰ Fonemler, dillerdeki en küçük anlamlı ses birimlerdir. /baz/, /boz/, /buz/, /bez/, /biz/, /büz/²¹ gibi birer ses farklılığından dolayı sözcükler anlam farklılaşmasına sebep olmaktadır. "a, o, e, i, ü" gibi vokaller düz, yuvarlak,

¹⁶Kıran, Zeynel, & Eziler Kıran, Ayşe, **Dilbilime Giriş**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016, s. 69.

¹⁷Bayraktar, a.g.e., s. 21.

¹⁸Başkan, a.g.e., s. 153.

¹⁹ Erkal, Abdulkadir, **Dilbilim Üzerine**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 2010, 0(7), s.8.

²⁰Gemalmaz, Efrasiyap, **Türkçenin Fonemler Düzeni ve Bu Fonemler Düzeninin İşleyişi**, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, 1980, 12, s. 5-4.

²¹Başkan, Özcan, **Lengüistik Metodu**, Mutilingual Yayınları, İstanbul, 1967, s. 15.

tonlu, tonsuz bakımından fonem olarak gösterilmektedir. Bu fonemlerin ses farklılığından dolayı anlam farklılaşması ise, fonoloji tarafından incelenmektedir.

Morfoloji (biçim bilim), sözcüklerin yapısını inceleyen dilbilimin alt dalıdır. Sözcüklerin üzerine gelen eklerle isimden isim, isimden fiil, isimden sıfat, fiilden sıfat türetme gibi yapılarla ilgilenmektedir. Türkçe söz dağarcığını zenginleştirirken değişik türetmeler yapar. Türkçede ilk aklı gelen yapımlar ekleriyle yapılan sözcük türetmeleridir. Mesela görmek kökünden görümce gibi yapılan türetimlerdir.²² Gör- fiili üzerine gelen -üm+ce eklerinden -üm fiilden isim türetirken; +ce isimden isim türetmektedir. İşte bu gibi türetmeler morfolojinin kapsama alanına girmektedir.

Sentaks (söz dizimi), bir tümce içerisindeki sözcüklerin belirli bir sıraya göre art arda dizilmeleri olgusu²³ olarak tanımlanmaktadır. Söz dizimi, Türkçe dilbilgisi ve söz dizimi kitaplarında genel olarak isim tamlaması, sıfat tamlaması, sözcük grupları, cümle ve cümle unsurları başlıkları altında sözcük ve cümle unsurlarının önem sırasına bağlı olarak verilmektedir. Burada söz konusu olan söz ya da söz öbekleri arasında yapı bakımından önem sırası göz önünde bulundurulmaktadır. Bir dildeki anlam ve görev öğeleri, hangi düzeyde olursa olsun, birbirleriyle ikiye ikiye 'tamlayan' ve 'tamlanan' ilişkisi içerisinde bulunurlar. Oklama yönteminde tamlayan (belirten veya niteleyen) öğeden tamlanan (belirtilen veya nitelenen) öğeye doğru bir açık ok yönlendirilir. Bu ilişkilerin bazıları art zamanlı olarak sadece sıra ilişkisine dönüşmüş veya kalıplaşmış olabilir. Sıra ilişkileri bir kapalı okla gösterilir. Kalıplaşmış yapılar ise bir bütün olarak alınır.²⁴ Misal, Türkçede sıfat unsuru genel bir kaide olarak isim unsurundan önce bulunmakta ve nitelik ya da belirtme bakımından isim unsurunu vasıflandırmaktadır.²⁵ Bundan dolayı isim unsuru, söz dizimi bakımından sıfat unsurundan daha önemlidir. Sözcük grupları ve cümle unsurları arasında genel olarak tamlayan-tamlanan ilişkisi ya da sıralı ilişki söz konusudur. Misal, cümlenin yardımcı unsuru olan tümleçler, sebep, amaç, vasıta, benzerlik, zaman vb. gibi işlevlerle cümlenin ana unsuru olan yükleme tamlayan-tamlanan ilişkisi neticesinde bağlanmaktadır. Sözcük grupları ve cümle öğeleri arasındaki dizisel ve dizimsel olarak mantık ilkeleri çerçevesinde art arda dizilmeleri olgusu da dilbilimin inceleme alanını kapsamaktadır.

Semantik (anlam bilim), doğal dillerdeki anlama evrelerini inceler. Doğal diller dışındaki anlamlı dizgelerle ilgilenen bilim dalı da göstergebilimdir. Kuramsal olarak, bir dilde anlamla ilgili her şey anlam bilimin alanına girer; bu anlamlar biçim bilgisinin, söz diziminin ya da sözcük biliminin ürettiği anlamlar olabilir.²⁶ Dilde anlam halkaları birbirlerini yapı ve anlamsal olarak takip etmektedir.

²²Hazar, Mehmet, **Türkçede Fono-semantik ve Morfo-fonolojik Yolla Sözcük Türetme**, International Journal of Languages Education and Teaching 2015, 2198, s. 1649.

²³Başkan, a.g.e. s. 154.

²⁴Efrasiyap Gemalmaz, **Derin Yapı (Deep Structure) İlişkilerinin Gösteriminde Kullanılacak Bir Yöntem: "Oklama"**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 1982, 3.

²⁵Eyi, Eda, **Standart Türkiye Türkçesinde Söz Dizimi Açısından Fiil Grupları (Master-Partisip-Gerundium) Üzerine**, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2020, 0(13), 47.

²⁶Kıran, Zeynel, & Eziler Kıran, Ayşe, a.g.e., s. 291.

Türkçede seslerin bir araya getirilmesi rast gele değildir. Sesler anlam halkalarını oluşturacak biçimde bir araya getirilirler. Aralarında hem yapı hem de anlam bakımından bir ahenk söz konusudur. Misal, a.n.n.e /anne/ sesleri belirli bir anlamlı ismi oluşturmak için bir araya getirilirler. Aynı şekilde hem yapım hem de çekim eklerinde, dizisel ve dizimsel ekseninde bu mantıksal oluşum söz konusudur. Okul yarın+a ecek-gid-im biçiminde bir oluşum söz konusu değildir. Yarın okul+a gid-ecek+im biçiminde hal eklerinin isime çekim eklerinden kip-zaman ekinin fiile getirilmesinin ardından şahıs ekinin eklendiğini görmekteyiz. Yani burada söz konusu olan oluşumda hem yapı hem de anlamsal birliktelik söz konusudur. Bundan dolayı semantik inceleme dilbilimin diğer alt dallarını oluşturan ses bilim, söz dizimi, biçim bilim gibi yapıların tümünü mantıksal anlam dâhilinde kapsamaktadır.

1. Yapısalcılık

Yapı, parçaların belirli bir maksadı karşılamak için bir araya geldiği bütüne verilen addır. Dil de bu bağlamda bir yapıdır ve pek çok parça, belirli bir maksadı karşılamak belirli bir işi üretebilmek için dizisel ve dizimsel ekseninde bir araya gelmiştir. Belirli bir maksadı karşılamak için yapının parçaları değişim geçirerek bütüne uyum sağlaması gerekmektedir. J. Piaget²⁷ ve M. Foucault²⁸, karmaşık görünen düzenleri ve yapıların parçalarıyla birleşme süreçlerini açıklar.

XX. yy'ın başlarında, Avrupa'daki dilbilimciler, çeşitli düzeylerdeki dilsel öğelerin düzenini araştırmaya ve bu öğeler arasındaki karşılıklı bağlantıları saptamaya çalışırken **dizge, yapı** kavramlarını ortaya atmışlardır. Öte yandan, Amerikan dilbilimciler de, hemen hemen aynı dönemlerde, özgün bir yapı kavramı geliştirdiler: onlara göre yapı, öğelerin birbirleriyle birleşmesinden ve birbirinin yerini almasından doğuyordu.²⁹ Bu dönemin önemli dilbilimcileri: Franz Boas, Edward Sapir, Leonard Bloomfield, Zellig Sabetai Harris.

Dil konusundaki çalışmalar XX. yüzyıl başlarına kadar, oldukça bölük pörçük biçimde yürütüldüğü için, bütün bunları bir düzene sokmak üzere belli bir yöntem gerekliliği ortaya çıkmıştır.³⁰ Saussure, özellikle düzen/yapı/sistem kavramları üzerinde durarak insan dilinin bir yığın âleminden uzak sistem dâhilinde işlediğini vurgulamıştır. Sözcüklerin gösteren/gösterilen biçiminde ifade bulunduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda eş-zamanlılık/art-zamanlılık, töz/biçim gibi ayrımlara gidilerek dillerin mukayese edilerek incelenmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Her ne kadar bazı dilbilim araştırmacıları tarafından yapı ve düzen terimleri ayrı olarak değerlendirilse de her yapı içinde belirli bir düzene sahiptir. Formel ve anlamsal birlikteliğin

---

²⁷ Piaget, Jean, **Yapısalcılık**, (Çev: F. Akatlı), Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1982.

²⁸ Foucault, Michel, **Yapısalcılık ve Postyapısalcılık**, (Çev: Ü. Amaç & A. Utku), Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001.

²⁹ Rifat, Mehmet, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 52.

³⁰ Başkan, a.g.e., s. 284.

sağlandığı sistemli bir yapı olan dil de kendi içinde belirli bir düzene sahiptir. Dil incelemelerinde, yapı ve düzen terimlerinin birlikte ele alınarak incelenmesi bundan dolayı fayda sağlayacaktır.

Ferdinand de Saussure sonrası Avrupa dil yapısalcılığı olarak structuralism“**yapısalcılık ya da dil yapısalcılığı**” oluşmuştur. İsviçreli dil bilimci Saussure, bir polyglottur (çok dil bilen). Cenevre’deki dilbilim kürsüsünde dilbilim dersleri vermiştir. Ölümünden sonra iki öğrencisi tarafından ders notları yayımlanmıştır. Lectures in General Linguistics (Genel Dil Bilim Dersleri) adlı kitabı Berke Vardar tarafından çevrilmiştir. Kitabın yayımlanmasıyla Saussure, büyük bir saygınlık kazanmıştır. Kitabın yayınlanması, modern dilbilimin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. 20. yy’da dilbilim önem kazanmıştır. Avrupa dilbilimi Saussure’ün görüşleri çerçevesinde gelişmiştir. Başta yapısalcılık sonra da yapısalcılığın içinde yer alan; **bağımsal yapısalcılık, işlevsel yapısalcılık** vb. akımlar ortaya çıkmıştır. Dilin bütün öğelerini ilişki ve bağlantıların yönettiği bir “dizge” sistem – bugünkü deyişle bir “yapı” olarak ele alan ve gerçeği tözde değil de, öğeler arası ilişkilerde arayan ve dilbilimi yapısal düzlemde önemli bir noktaya taşıyan Ferdinand de Saussure’dür. Saussure ile birlikte olguların ampirik gözlem sıralanışından, dil içinde kurdukları bağlantıların incelenmesine geçilir. Ona göre bir dilsel durumda her şey dizgeseldir, yapısaldır, dayanışıktır.³¹ Yapısalcılık, Saussure’ün“**dil bir sözcük yığını değil, bir sistemdir.**” görüşünden faydalanmıştır. Saussure’ün görüşleri yapısalcılık akımını doğurmuştur. Dil; söz dizimine, söz öğelerinin dizilişine ve sözün manasına uygun olarak akımlara ayrılmıştır.

2. Dilbilim Betimsel Bir Bilim Olarak İncelenmesi

Saussure göre, dilbilim betimsel bir bilimdir. Bir bilim dalının bilim olarak ortaya çıkabilmesi için, her türlü öznel ön yargıları bir kenara bırakarak, salt duyguların incelenmesine, gözlemlere yönelmekle mümkündür. Dilbilimin temel amacı, doğal dillerin gerçek işleyişini açıklamak ve betimlemektir. Değer yargılarını bir kenara bırakan dilbilim, tümüyle betimsel bir bakış açısı benimseyerek, bilimsellik özelliği kazanır. Dilbilim geleneksel dilbilgisinin yaptığı gibi, kurallar üretmek yerine, dilsel olguların gözlemlenmesinden yola çıkarak, dil dizgesinin eş zamanlı boyutta işleyişini inceler. Hiçbir zaman soyut bir çerçeve içinde kurallar oluşturmak istemez. Tıpkı bir bilginin laboratuarda, mikroskobun altında bir örneği gözlemlediği gibi, dil bilimci de betimlemek için dili gözlemler.³²

Saussure’den önceki dilbilim çalışmaları, dilin iyi ve güzel kullanımını, daha çok yazı dili çevresinde doğru yazmak ve konuşmak için, izlenecek temel ilkeleri ve kuralları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu dilbilim çalışmaları, ideal bir dili esas almaktadır. Dolayısıyla dilbilimcileri, kendi öznel dilbilim anlayışı çerçevesinde, dili şekillendirmeye çalışmaktadırlar. Dilsel olgulara taraflı olarak yaklaşmışlardır. Bilimsellikten uzaktadırlar. Saussure, bu yaklaşımı reddederek, dilbilimin bir

³¹Vardar,a.g.e., s. 16.

³²Kıran, &Eziler Kıran,a.g.e, s. 117.

bilim hüviyeti kazanmasının önünü açmıştır. Ona göre dilbilimci, dil olayları ve olgular arasında taraf tutmadan araştırma nesnesini gözlemlemeli ve bu gözlemlerden hareketle ulaştığı sonuçları buyurucu, değişmez, taraflı bir tutum takınmadan bilim dünyasının dikkatlerine sunmalıdır. Gerçekten de dilbilim, kuralları olmasına karşın, hiçbir kural benimsetmek istemez. Bir sözce ile kural arasında bir sapma olduğu zaman yalnızca sapmayı gösterir. Kısacası, dilbilim şu düzeyden çok bu düzeyi buyurucu bir biçimde benimsetmek yerine, dilin işleyişini göstermeye, var olan bütün dilsel düzeyleri ortaya çıkarmaya çalışır³³ Dilbilim betimlemelerini sübjektif yargılar neticesinde değil de salt gözlemlere dayalı olarak yapar.

Saussure'ün dilbilimin betimsel olduğu görüşü, bir tasviriden ve yorumdan uzak, olanın olduğu gibi ele alınıp incelenmesidir. Burada vurgulanan edebî anlamda, tasvirî ya da betimsel olarak tabiatın yeniden sunumu değil; (edebî terim olan betimleme/tasvir ifadeleriyle karıştırılmamalıdır.) tabiatın olduğu gibi ele alınıp incelenmesidir. Dilin bu şekilde incelenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Dilbilim çalışmaları, amaç olarak değil araç olarak kullanılmıştır. Fakat Saussure, dilin yalnızca kendisi için, dilin işlevinin işleyişini ortaya koymak için uğraşmıştır. Saussure'den sonra dilbilim incelemeleri araç olmaktan çıkıp dili, dilbilimi inceleyen bir amaç olarak ortaya çıkmıştır. Sübjektif yargılardan kurtularak, somut verilerden hareketle, gözleme dayalı olarak dilin incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Fark ettiği hususlardan biri de dilin çoğul bir görünüme sahip olmasıdır. Tıpkı bir ağaca bir biyologun, bir ressamın, bir odun tüccarının farklı şekillerde yaklaştığı gibi dile de farklı açılardan yaklaşılabilir. Saussure, bu yaklaşımları fark ederek bunları bir kenara bırakıp dilin sırf kendisi için dil sistemini aydınlatmak için incelenmesi gerektiğini savunmuş ve bunun için bir dizi yöntemler ve kavramlar önermiştir. Bunlardan dolayı Saussure, bir öncüdür. Daha sonraki dil çalışmaları, onun ortaya koyduğu temel düsturlar çevresinde, onun eksik bıraktığı kimi yöntemler geliştirilerek çalışmalar yapılmıştır.

3. Sözlü Dilin Öncelikli Olarak İncelenmesi

Saussure'e göre sözlü dile öncelik verilmelidir. Yazıdan önce söz var olmuştur. Biz yazmadan önce konuşmayı öğreniriz, yazıdan önce konuşma bireyde var olmaktadır. Dilbilimci sözlü dile öncelik vermeli ve dikkate almalıdır, görüşlerini Saussure ortaya koyarak, sözlü dile öncelik verilmesi gerektiğini savunmuştur.

Saussure, Genel Dil Bilim Dersleri'nde; ister yabancı topluluklar ya da uygar uluslar olsun ister eski klasik çağlar ya da çöküş dönemleri söz konusu olsun, dilbilimin kapsamını her şeyden önce insan dilinin bütün gerçekleştirmeleri oluşturur. Bu şekilde dilbilim konusunu sadece yazı ile sınırlandırmayıp insan dilinin bütün gerçekleştirmelerini dilbilimin konusu içine dâhil ederek, bu bilimi inceleyerek onların sistemini oluşturmayı dilbilimin görevi sayar.

---

³³Kıran,&Eziler Kıran,a.g.e, s. 117.

Ulaşabildiğince çok dili ve çeşitli görünüşleri ele alıp bütün dillerde ortak olan yönleri ve kuralları belirlemeye çalışmıştır. Bunlara “genelce” denir. Bütün diller için ortak olan genelcelerdir (genel geçer kurallardır).

4. Dilin Bir Sistem Olarak İncelenmesi

Saussure’e göre, dil bir kelimeler yığını değil, dil bir sistemdir. Dilin işleyişi bir sistematığa bağlıdır. Sistem, olabilmesi için az ya da çok bir karmaşıklık bütünü olabilmesi gerekmektedir. Belli bir işi ortaya koyabilmek amacıyla iş bölümü ve uyum olmak üzere bir araya gelmiş, parçalar oluşturmuş olan bütüne sistem diyoruz. Bir dilde, iki sözcüğün anlamını birbirinden ayıran en küçük ses parçasına sesbirim adı verilmektedir. Sözelimi (ben) ve (kuş) sözcükleri birbirlerinden 6 ses ile ayrılmaktadır. Oysa (ben/sen) sözcükleri arasında ya /b/ veya /s/ sesleri birer sesbirimlerdir. Bir aşama ötede, bir dilde anlamlı en küçük parçalara **sesbirim** denilmektedir. Sözelimi (dil. bil. im. ci. lik) sözcüğünde 5 tane sözbirim geçirilerek yeni sözcükler elde edilebilir.³⁴Dilin en küçük yapı taşları sesbirimler (fonem) dir. Ancak fonemler tek başına bir anlam ifade etmez, derin ya da yüzey yapıda diğer sözcüklerin anlam oluşturacak şekilde dil sistemine uygun olarak dizisel ve dizimsel ekseninde bir araya getirilmesiyle anlamlı bütünü oluşturacaklardır.

Dil, iki dinamik sistem arasında bilgi akışının sağlanması demek olan haberleşme faaliyetlerinde kullanılan bir formel sistemdir. Bir sistem ise belirli bir maksat için, birden çok parçanın, aralarında uyum ve iş bölümü gözetilerek bir araya gelmesi ile oluşmuş az veya çok karmaşık bir bütündür. Örneğin bir sistem olan otomobil çeşitli alt sistemlerden (soğutma, elektrik, fren; kaporta, şasi, koltuk sistemleri vs.) oluşur. Yine bir konut sistemi olan bina birçok farklı elemandan (demir, tuğla; kum, çimento; temiz ve atık su boruları; elektrik tesisatı vs.) müteşekkildir. Bir otomobil ya da bir bina kendisini oluşturan malzemelerden oluşmuş alelade bir yığın değildir, bütünü oluşturan parçalar arasında belli bir düzen vardır.Bu düzene yapı denir.³⁵ Dili oluşturan yapı taşları rastgele bir araya getirilmemiştir; hem işlev hem de anlamsal açıdan aralarında bir ahenk söz konusudur. O halde bir sistemin parçaları birimlerden oluşacak, uyumlu çalışıp iş üreteceklerdir. Sistemler dinamik ve formel sistem olarak iki şekilde görülmektedir:

Dinamik sistemler, hareketli olan kendi kendine iş üretebilen, sürekli insan müdahalesi gerektirmeyen sistemlerdir. Çamaşır makinesi, buzdolabı dinamik sistemlerdir, fakat dil böyle bir sistem değildir. Dil, insanlar kullandığı zaman iş üretebilen bir sistemdir. Bundan dolayı şekilsel bir sistemdir. Biz sözcüklerden oluşmuş bir üst küme olan dil sistemini kullanırken, alt kümelerden eleman seçerek, dilin birleşebilme kuralları dâhilinde bunları bir araya getiriyoruz. Oluşturduğumuz sözcükler, sözcük grupları ya da cümleler arasında hem biçimsel uyum hem de anlamsal uyum

³⁴Başkan, Özcan, **Dilde Yaratıcılık**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2006, s. 154.

³⁵Daşdemir, Muharrem, **Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi**, Eser Basım Yayınları, Erzurum, 2014, s. 1.

gözeterek yapı ve anlam birimlerini bir araya getiriyoruz. Yarın da-okul ğım-acak-ol diyemiyoruz, Yarın okulda olacağım diyebiliyoruz, oluşturduğumuz yapılar arasında hem biçim hem de anlam bakımından uyum gözeterek oluşturuyoruz. Dili, oluşturan yapılar hem dizimsel hem de dizisel olarak bir kural çevresinde bir araya getirilirler. Formel sistem ise, dilin şekilsel olarak var oluşu yani yazıya dökülmüş halidir.

Dil, bir dizge sistemidir, kelimeler yığını değildir. Saussure'ün bu yaklaşımı, yapısalcılık akımının önemli kuramlarından biri olmuştur. Yapı kavramı ile sistem kavramı eş anlamlı olarak kullanılmaya başlamıştır. Saussure, sistemi bir satranç oyununa benzeterek açıklamıştır. Bir oyunun oluşumunda da bir sistem vardır ve bir sistematige göre oluşturulmaktadır. Burada önemli olan tek tek parçaların ne olduğu değil önemli olan parçalar arasındaki ilişkilerdir. Santraç oyununda taşların; plastik, metal ya da tahtadan yapılmasının da oyuna hiçbir etkisi yoktur. Fakat taşların sayısını arttırıp ya da azaltırsak bu oyunun kurallarına etki edecek, oyunu tekrardan kurallaştırmamıza neden olacaktır. Çünkü sisteme yönelik bir değişiklik söz konusudur. Nasıl ki bir satranç oyunu, kendini oluşturan parçalardan daha değerli ise, dil de kendini oluşturan parçalardan daha değerlidir. O halde dilbilimci tek tek sözcüklerle uğraşmak yerine sistemi ilgilendiren parçalar arasındaki bağlantılar ve ilişkiler ile ilgilenmelidir. Öğeler arasındaki bağlantılara daha çok önem verilmelidir.

Dili oluşturan en küçük yapı taşları, seslerdir. Kuşkusuz, dil olmasa seslemedeki devinimlerin ne işe yarayacağını pek kestiremeyiz; ne var ki dili oluşturan onlar değildir. Ses aygıtının her işitimi için zorunlu bütün devinimleri açıkladığında da dil sorunu hiçbir biçimde aydınlatılmış olmaz. Nasıl bir duvar halısı çeşitli renkten ipliklerin görsel karşıtlığına dayanan bir sanat yapıtıysa, dil de işitimi için zorunlu bütün devinimlerinin anlaksal karşıtlığına dayanan bir dizgedir. İşte, inceleme için önemli olan, renklerin elde edilme yöntemleri değil, karşıtlıkların işleyişidir.³⁶Sesler, tek başına bir anlam ifade etmezler. Sesler, bir araya gelip anlamlı birlikler olan sözcüklerin içinde bir anlam kazanırlar. Saussure'ün de ifade ettiği gibi bir halıyı meydana getiren iplikler, tek başına bir anlam ifade etmezler. Halıya bütün olarak bakıldığı zaman iplikler, halının içinde anlam kazanırlar. İşte dil de böyledir. Yapı taşlarının bir araya getirilmesi sonucu en küçük yapı birimleri bütünü içinde anlam kazanmaktadırlar. Bunlardan dolayı Saussure'ün vurgusu, dili oluşturan parçalara tek tek bakmak yerine dilin bir bütünsel olarak incelenmesidir.

Türkçe bugünkü kelime yapısını incelerken de ilkeleri izlemek ve monemler arasında kurulan ilişkileri, yani bütünüyle sistemi ve zamandaş birimleri göz önünde bulundurmamak, bölük pörçük gözlemlerle yetinmemek gerekir. Bunun yanı sıra, toplumsal anlaşılabilirliği olan her ögenin sistemde yer aldığını, kişileri ve bireysel "söz"ü aşan bir nesnellığı bulunduğunu, birçok kelime ve kullanımları bireylerin dile değil, dilin bireylere benimsettiğini kabul etmek de zorunludur. "-sel, -sal" morfemli bir kelimeyi kullandık mı, söz çizgisinin başka noktalarında da aynı morfemi kullanmaya zorlanırsak dil

---

³⁶Saussure, de Ferdinand, **Genel Dilbilim Dersleri**, (Çev: Berke Vardar), Multilingual Yayınları, İstanbul, 1998, s. 68.

tarafından. “Bilimsel” diyen büyük bir olasılıkla “toplumsal”, “ruhsal” diyecektir.³⁷ Bu durum ise, yine ses birimlerinin sözcükler içinde anlam kazandığını göstermektedir; aynı zamanda dilin çağrı gücü vasıtasıyla, derin yapı bağlamında oluşumuna işaret edilmektedir.

Gerek Muharrem Daşdemir gerek Ferdinand de Saussure gerekse Berke Vardar’ın dilin bir sistem ya da dizge olduğu görüşündeki yaklaşımları aynı yöndedir. Bu durumu Saussure, satranç ya da halı örneğiyle açıklarken; Muharrem Daşdemir, konut sistemi olan bina ya da otomobil sistemiyle; Berke Vardar ise, monem ve fonemlerin (Fr. Phoneme dbl. sesbirimi)³⁸ dilde bütünsel olarak anlam kazandığını vurgulamakta ve dilin çağrı işlevine dikkat çekmektedir.

5. Dil-Söz Ayrımında Sözün Öncelikli Olarak İncelenmesi

Dil-söz konusu birbirleriyle ilişkilidir. Sözün anlaşılabilmesi ve bütün sonuçlarını verebilmesi için dil zorunludur. Ama dilin yerleşebilmesi için de söz zorunludur. Tarihsel açıdan, söz olgusu her zaman daha önce ortaya çıkar. Öyle ya, bir söz imgesine bir kavramın bir söz ediminde bağlandığı görülmeden bunları birleştirmeye nasıl kalkışılabilir? Öte yandan, anadilimizi başkalarının konuşmalarını duya duya öğreniriz. Ancak sayısız denemelerden sonra anadilimiz beynimize yerleşir. Bir de şunu belirtelim: Dilin evrimini sağlayan sözdür; dilsel alışkanlıklarımızı değiştiren, başkalarını duyarak edindiğimiz izlenimdir. Demek ki dille söz arasında karşılıklı bağımlılık vardır. Dil, sözün hem aracı hem de ürünü. Ne var ki bütün bu söylenenler, dille sözün apayrı şeyler olması önlenemez.³⁹ Bu satırların devamında Saussure, söz ve dil ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiğini, sözün bireye dilin ise topluma ait olduğu görüşüyle savunmuştur. Dil toplumsal bir dizge, söz bireysel bir eylemdir. Bireylerin dışında ve üstündedir, dil. Toplumsal bir anlaşma ve sözleşmeye dayanır; bütünüyle hiç kimsede bulunmaz. Bireyler arasında bildirişim sağlayan bir örgüdür, özel kullanım ve söz alışverişinin dayanağıdır. Dildeki her öğenin değerini ve görevini, öbür öğelerle bu öğe arasında kurulan karşıtlık ve bütünleyicilik ilişkisi belirler. Dil hem dil yeteneğinin toplumsal bir ürünü, hem de bireylerde bu yeteneğin işleyebilmesi için toplumun benimsediği zorunlu anlaşmalar bütünüdür.⁴⁰

Saussure, “Genel Dil Bilim Dersleri” adlı kitabında dil ve söz ayrımına gitmiştir. Söz, dilden daha önemlidir, ona göre. Diller var olmadan önce söz var olmuştur. Diller toplumların ortak malı olmasına karşın söz bireyseldir. Bizler yazmadan önce konuşmaya öğreniriz. Bunlardan dolayı sözlü dile öncelik verilmelidir, biçiminde dilbilim araştırmacısının ortaya attığı görüşler desteklenecek niteliktedir.

Dil bütünsel, söz bölük pörçüktür. Sözün görevi dilin bir bölümünü eylemli kılmaktır. Hem kişisel birleşimlerin ürünü, konuşanların belli durumlarda dil dizgesini kullanım tarzıdır söz, hem de

³⁷Vardar, a.g.e. s. 22.

³⁸TDK, **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 772.

³⁹Saussure, a.g.e. s. 50.

⁴⁰Vardar, a.g.e. s. 33-34.

psikolojik ve fizyolojik bir işlemdir. Dilde toplum egemendir, sözde birey. Anlamlılığın dışına çıkmamak şartıyla birey sözünü istediği yönde yoğurabilir, değiştirebilir, evirip çevirebilir. Çünkü söz, bir seçme eylemidir. Tek başına dili kimse değiştiremez. Nasıl doğanın bizi bağımlı kıldığı fizik ve fizyoloji kurallarını değiştiremezsek, dilimizi ve onu yöneten kuralları da değiştiremeyiz. Çünkü dil toplumun ortak malıdır.⁴¹ Dil, toplumun ortak malıdır. Bir dilin oluşumu yüzyıllar sürdüğü için değiştirmek kolay değildir.

Söz eyleminde, birey göreceli bir anlatım özgürlüğüne sahiptir. Telaffuz, ritim, vurgu bireyden bireye değişir. Kullanılan sözcüklerin seçimi, tümcelerin uzunluğu, kısalığı için de aynı şey geçerlidir. Oysa bir uzlaşmalar bütünü olan dilde birey bu ortak uzlaşmayı değiştiremez. Dilsel topluluğun üyeleri tarafından anlaşılacak istiyorsa bu uzlaşmaya, anlaşmaya uymak zorundadır. Bireysel bir edinim olarak, söz toplum yaşamında çok önemli bir rol oynar. Söz yaratıcıdır, değiştirme yetisine sahiptir. İyilik, kötülük, evlilik, kutsallık, sınav sonuçları... gibi durumları örnek verebiliriz. Ancak sözcüklere büyü bir güç vermemek gerekir, sözün gücü sözcüklerin kendisinden değil, konuşan kişinin toplumsal kimliğinden kaynaklanır.⁴² Söz bireye ait olduğu için herhangi bir kesin kurala bağlı kalmadan birey istediği şekilde sözü kullanabilir. Fakat dil toplumsaldır. Misal, Standart Türkiye Türkçesi, topluma ait dilsel edinimdir. Bu dilin kullananları İstanbul Türkçesi kaidelerine uygun olarak ister sözlü isterse yazılı biçimlerinde dilin kaideleri dışına çıkılmadan kullanımı esastır ve dildeki herhangi bir değişim ise dilin oluşumu gibi yüzyıllar sürecektir. İşte bu nedenlerden dolayı dil ve söz ayrımına gidilmiştir.

6. Dilin Artzamanlı-Eşzamanlı Olarak İncelenmesi

Saussure, dil incelemelerinde artzamanlılık-eşzamanlılık ayrımına gitmiştir. Dil incelemeleri bazı durumları açığa çıkarmak için dile kültür ve tarihsel gelişimle bağlantılı bir süreç olarak bakmak, bazı durumlardaysa tarihsel ve toplumsal olaylardan soyutlayarak bir kesit olarak bakmak gerekir. Bu durum Saussure'de eş zaman ve art zaman ayrımı olarak ele alınmıştır.⁴³ Yöntemsel bir yaklaşımdır. Dil, hem bir tarihin ürünü hem de belli bir dönemde yaşayan bireyler için oluşturulmuş bir sistem özelliği arz etmektedir. Gerçekte, bir dil durumu zaman içinde bir nokta değildir; değişimlerin toplamının önemsiz olduğu, bazen daha uzun, bazen daha kısa süreli bir zaman dilimidir. Bu süre on yıl da olabilir, bir kuşağı da kapsayabilir; yüz yıl da olabilir, yüz yılı da aşabilir. Uzun süre belli belirsiz değişimler gösteren bir dil bir kaç yıl içinde büyük dönüşümler geçirebilir. Aynı dönemde yer alan iki dilden biri çok değişebilir, öbürü hemen hemen hiçbir değişime uğramayabilir. Değişmeyen dile ilişkin inceleme ister istemez eşzamanlı, öbür dille ilgili inceleme ise artsüremli olacaktır. Salt bir dil durumu, değişime rastlanmamasıyla tanımlanır. Her şeye karşın ve ne denli az olursa olsun dil

---

⁴¹Vardar, a.g.e., s. 34.

⁴²Kıran, & Eziler Kıran, a.g.e. s. 123.

⁴³Bayraktar, a.g.e., s. 97.

değiştirdiğinden, bir dil durumunu incelemek demek gerçekte önemsiz değişimleri yok saymak demektir.⁴⁴

Saussure'e göre, dillerin oluşumu farklılık göstermektedir. Dil incelemelerinde bu durumunun pek de önemi yoktur. Dilin tarihi olarak geçirdiği evrimlerin incelenmesini, artsüremli yaklaşım olarak ele alırken, dilin tarihsel yönü dikkate alınmaksızın, belli bir toplum için dilin ne ifade ettiğini, onun iletişim ihtiyacına nasıl cevap verdiğinin incelenmesini eşsüremli yaklaşım olarak ele almaktadır. Saussure, bunlardan eşsüremli incelemeye öncelik verir. Bir dilin evriminin tarihsel serüveninin o dili kullanan bireyin ihtiyaçlarının giderilmesinde bir önemi yoktur. Bunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz: bugün kullanmakta olduğumuz buzdolabı ya da çamaşır makinesi gibi elektronik ev gereçlerini, kullanabilmek için onların nasıl bir tarihsel süreçten geçip günümüzdeki şeklini aldığını bilmemize gerek yoktur. Dil de aynı şekilde izah edilebilir. Bir birey tarafından dilin kullanılması için dilin serüvenini ya da dili oluşturan en küçük anlamlı birimler olan sözcüklerin arkaik biçimlerini bilmesine gerek yoktur. Bu gibi sebeplerden dolayı artzamanlı incelemeye değil; eşzamanlı incelemeye öncelik verilmelidir. Saussure'e göre, eşsüremli dilbilim, bir arada bulunan ya da bir dizge oluşturan öğelerin aynı toplumsal bilincin algılandığı mantıksal ve ruhsal bağlantıları üzerinde çalışarak, toplumsal bilinç onları nasıl görüyorsa, o da öyle görecektir. Artsüremli dilbilim, eşsüremli dilbilim gibi bir "dil durumumda bir arada bulunan öğelerin bağlantılarını değil, zaman içinde birbirinin yerini alan ardışık öğelerin bağlantılarını inceler. Gerçekten de, salt durağanlık diye bir şey yoktur. Dilin bütün bölümleri değişkendir. Her dönemde belli oranda bir evrim görülür. Evrimin hızı ve yeğinliği değişebilir, ama ilkenin kendisi hiç sarsılmaz. Dil ırmağı hiçbir kesintiye uğramadan akıp durur. Irmağın, ağır ağır akması ya da sel görünümü alması ikincil niteliklidir.⁴⁵ Saussure'e göre artsüremli dilbilim ise, aynı toplumsal bilincin görmediği ve aralarında dizge oluşturmadan, birbirlerinin yerini alan art arda sıralanan öğelerin bağlantılarını inceleyecektir. Eşzamanlı dilbilim, artzamanlı dilbilimi dışlamaz. Yöntemsel açıdan artzamanlı boyut, eşzamanlı boyuttan sonra gelir. Çünkü artzamanlı inceleme, eşzamanlı dizgelerin incelenmesini gerektirir. Ancak eşzamanlı incelemeden sonra, dizgenin evrimsel kuralları belirlenebilir. Aslında dillerin nasıl ve neden değiştiklerini araştırmadan önce onların işleyişini incelemek daha yerinde olacaktır.

Dil, sabit bir işlem özelliği gösterir. Bunun incelenmesi eşzamanlı inceleme olarak adlandırılır. Dille ilgili bir problem yaşandığı zaman bunu ortadan kaldırmak için dilin arkaik biçimine müracaat edilir. Bu durum, Nesrin Bayraktar, Zeynel Kıran, Ayşe Eziler Kıran gibi dilbilim araştırmacıları tarafından eşzaman-artzaman şeklinde ifade edilirken; Saussure, Berke Vardar gibi dilbilim araştırmacıları tarafından da eşsürem-artsürem biçiminde ifade edilmektedir. Sürem/süreç kavramı, zaman kavramına göre daha dar bir anlam içermektedir. Saussure'e göre artsüremli olan inceleme

⁴⁴Saussure, a.g.e., s. 154.

⁴⁵Saussure, a.g.e., s. 205.

dillerin geçirdiği evrime ya da değişime dayanmaktadır. Bundan dolayı bir dilin oluşumu, evrilmesi ya da değişmesi yüzyılları kapsadığı için artsüremli yerine artzamanlı ifadesinin kullanılması yerinde olacaktır. Buna mukabil, eşsürem de artsürem bir devamı niteliğinde olduğundan dolayı eşzamanlı kullanım yerinde olacaktır.

7. Dilin Töz ve Biçimsel Olarak İncelenmesi

Saussure'ün ortaya attığı bir diğer kuram ise dilin töz ve biçimsel olarak incelenmesidir. Töz, bir şeyin ana maddesi cevher, esas ve öz gibi anlamlara gelmektedir. Saussure, dilde töz ve biçim ayrımına gitmiştir. Ona göre, dil bir töz değil, biçimdir. Diller ne anlattıklarıyla değil nasıl anlattıklarıyla birbirlerinden ayrılmaktadır. Saussure göre, az önce üst kısımda da belirttiğimiz üzere, satranç oyunundaki taşların hangi maddeden yapıldığının bir önemi yoktur. Taşların yapıldığı madde sadece onun özünü yani tözünü oluşturmaktadır. Önemli olan oyun kurallarıdır. Oyun ile oyunun oynanmasını sağlayan somutsal biçimi, taşların yapıldığı madde ile de özleşiyor yani tözleşiyor. Her dil, bir tözü biçime aktarır.

F. de Saussure, dilin bir biçim olarak tanımı üzerinde durur. Ona göre, biçimin terimi yapıyla eşanlamlıdır ve biçimi tözün karşıtı olarak görür. Biçim, bir göstergeler dizgesi olan her dile özgü algılama; oysa töz sessel ya da anlamsal olarak yapılaşmamış yığın, bir gerçekliktir. Başka bir biçimde söylemek gerekirse, F. de Saussure'e göre, önceden oluşup yerleşmiş kavram yoktur; dilin ortaya çıkmasından önce hiçbir şey belirgin değildir; düşünce ya da kavram biçimi olmayan, değişikliğe uğramamış bir yığından başka bir şey değildir.⁴⁶ Biçimlendirilmemiş bir taş hiçbir anlam ifade edemeyebilir, mamafih sanatsal olarak kullanılıp ya da başka anlamlı bir uğraş için kullanılıp şekil verildikten sonra taş bir anlam kazanacaktır. Diller de böyledir; anlamsal ve yapısal birliktelik kazanmadan önce bir yığıntı halindeydiler. Daha sonradan evirile evirile en küçük anlam birliklerinin dizisel ve dizimsel ekseninde bir araya getirilerek mantıksal düzleme sahip olup, yığıntılar âleminde çıkıp anlamlı şekillerine ulaşmışlardır.

Dil, yığıntılar âlemini bir düzene koyan bir sistemdir. Diller var olmadan önce her şey anlamsız ve bir yığıntı halindeydi. Bu dil-dışı gerçekliği anlamlı kılan, sınıflandırılan dillerin biçimleridir. Mermerden yapılmış bir Atatürk Heykelinde, mermer heykelin tözünü, ortaya çıkan heykel ise, biçimini oluşturmaktadır. İşte Saussure tam da bu nokta üzerine durmaktadır. Önemli olan heykelin hangi ana maddeden yapıldığı değil; önemli olan ortaya çıkan şekildir. Bu durumu günlük konuşma dili bakımında düşünersek, konuşmalarımızın karşı tarafa iletilmesinde, sıfat, zarf, yüklem, gizli özneli cümleler kurarak konuşmamızı sağlamaya pek de önem vermeyiz asıl önemsedığımız muhataba iletilen sözün muhataba anlamlı bir şekilde ulaşmasıdır. Bundan dolayı konuşmanın hangi sözcük ya da sözcük türlerinden oluştuğunun bir önemi yoktur; önemli olan ortaya çıkan sözün anlamlı biçimdir. Biçim farklı şekillere girerek ortaya çıkmaktadır. Diller de bu şekildedir, en arkaik

---

⁴⁶Kıran, &Eziler Kıran, a.g.e. s. 171.

biçimlerinden günümüze evirile evirile gelmişlerdir. Töz ve biçim kavramını Amerikan dilbilimci Noam Chomsky, derin ve yüzey yapı kavramlarıyla açıklamıştır. Zihin diğer yetileri doğal-dil anlam bileşinine ve inanç sistemlerine dâhil olan sağduyusal anlayış kavramlarını doğurur. Bunlar sadece “zihinde büyür”, tıpkı embriyonun büyüyüp insan haline gelmesi gibi.⁴⁷ Derin yapı, yüzey yapının yazıya ya da söze aktarılmadan önceki zihinde var olan halidir.

Sonuç

Dil, derin ve yüzey yapıda incelenen anlamlı en küçük sesbirimlerden oluşan bir uzlaş sistemidir. Ferdinand de Saussure’ün ifade ettiği gibi dilin bir sistem olarak incelenmesi gerekmektedir. Çünkü dil, bir kelimeler yığını değildir, dilin işleyişi bir sistematiğe bağlıdır. Standart Türkçeyi temel alınarak açıklayacak olursak; her dilde olduğu gibi Türkçe de sesbirimlerden oluşmuştur ve bu seslerin bir araya gelmesi rast gele değildir; aralarında anlam ve yapı bakımından bir uyum söz konusudur. İstisnalar dışında Standart Türkçede genel bir kaide olarak yüklem sonda bulunmakta, üzerinde hem zaman hem de özne unsurunu taşıdığı için ve iş/oluş/hareketi belirlediği için cümlenin en temel ögesi sayılmaktadır. Misal gel-di+m ifadesinde olduğu gibi gel- fiil kökü üzerine önce zaman eki ardından şahıs eki gelmektedir. İşte bu durum Standart Türkiye Türkçesinin de diğer dillerde olduğu gibi belli bir kaide neticesinde oluşturulup sistemleştirildiğini, rast gele bir araya getirilmediğini göstermektedir. Çalışmada da göreceğimiz üzere referans alınan araştırmacıların ortaya koyduğu görüşler de dilin sistem olarak incelenmesi yönündedir. Aynı zamanda çalışmada da belirttiğimiz üzere dil ile ilgili gerek şekilsel gerekse anlamsal çalışmalarının tümü dilbilimin çalışma alanını oluşturmaktadır.

XX. yy’ın başlarında yapısalcılık ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Fakat bu dönemdeki çalışmalar tam rayına oturtulmadığı için Saussure’ün ortaya koyduğu görüşler, yapısalcılık akımının başlangıcı kabul edilmiştir. Bu dönemde bazı dilbilim araştırmacıları tarafından yapı ve düzen kavramları ayrı olarak değerlendirilmiştir. Fakat her yapı kendi içinde belirli bir düzene sahip olduğundan birbirlerini tamamlayan iki unsur olarak değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Saussure’ün ortaya koyduğu diğer bir görüş ise, dilin salt gözlemlere dayalı olarak betimselliğidir. Saussure öncesi bilimsellikten uzak, öznel yargılar çerçevesinde çalışmalar yapılmıştır. Fakat Saussure bu görüşlere tepkisel olarak taraf tutmadan dilin incelenmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Saussure’ün de ifade ettiği gibi subjektif yargılardan kurtularak, somut verilerden hareketle, gözleme dayalı olarak dilin incelenmesi gerekmektedir. Çünkü bu şekilde yapılan çalışmalar, ortak bir kaide oluşturacak, dil incelemelerinde önyargılar ortaya çıkmamış olacaktır.

Saussure, dilin tarihi olarak geçirdiği evrimlerin incelenmesini artsüremli yaklaşım olarak ele alırken; dilin tarihsel yönü dikkate alınmaksızın, belirli bir toplum için dilin ne ifade ettiğini, onun iletişim ihtiyaçlarına nasıl cevap verdiğinin incelenmesini de eşsüremli yaklaşım olarak ele almaktadır.

⁴⁷Chomsky, Noam, **Dil ve Zihin**, (Çev:Ferit Burak Aydar), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 53.

Saussure’de de olduğu gibi eşsüremliliğe öncelik verilmelidir. Bu şekilde yaptığımız tanımlama artsüremliliğin göz ardı edildiği anlamına gelmemelidir. Hem artsüremliliğin hem de eşsüremliliğin dil araştırmalarını kapsamaktadır. Ancak eşsüremliliğin daha önemlidir. Ancak bizler dil kabiliyetine doğuştan sahip olur; çevremizden duya duya anlamlı ses dizgesi olan dili kullanmayı zamanla öğreniriz; fakat dili kullanabilmek için dilin serüvenini bilmemizden ziyade; belirli bir toplum için dilin ne ifade ettiğini, onun iletişim ihtiyaçlarına nasıl cevap verdiğini bilmemiz iletişimde daha çok fayda sağlayacaktır. İşte bunlardan dolayı eşsüremliliğin incelemeye önem verilmelidir. Aynı zamanda çalışmada da belirttiğimiz üzere, Saussure’ün ifadesiyle artsüremlilik-eşsüremlilik konunun içeriği bakımından dar bir mana içermektedir. Artzamanlılık-eşzamanlılık olarak belirtilmelidir.

Saussure’ün dil incelemelerinde diğer bir yaklaşım metodu da dilin töz ve biçimsel olarak incelenmesidir. Saussure bunlardan biçimsel olarak incelemeye önem vermektedir. Töz, bir şeyin ana maddesidir. Çalışmada da belirttiğimiz üzere mermerden yapılmış bir heykelin heykelle hiçbir etkisi yoktur, bu heykel kilden, çamurdan ya da farklı bir maddeden de yapılabilirdi. Önemli olan ortaya çıkan şekildir. İşte bunlardan dolayı biçime önem verilmelidir. Dil incelemelerinde de durum böyledir. Sözcüklerin ana maddesinin seslerden oluşmasının önemi yoktur, çünkü sesler anlam ve yapı bakımından belirli bir uyum gözetilerek bir araya gelmedikten sonra tek başına cümle içinde bir öneme sahip olmazlar. Sesleri anlamlı kılan dizisel ve dizimsel ekseninde ahenk sonucu oluşan sözcüklerdir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2017). *Dil Şu Büyülü Düzen*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Başkan, Ö. (1967). *Lengüistik Metodu*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Başkan, Ö. (2006). *Dilde Yaratıcılık*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Başkan, Ö. (2003). *Bildirişim İnsan-Dil ve Ötesi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Bayraktar, N. (2006). *Dil Bilimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Canım, R. (2016). *Üniversiteler İçin Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*. İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları.
- Chomsky, N. (2018). *Dil ve Zihin*. (Çev: Ferit Burak Aydar). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Daşdemir, M. (2014). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Eser Basım Yayınları.
- Erkal, A. (2010). Dilbilim Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0 (7), 7-12.
- Eyi, E. (2020). Standart Türkiye Türkçesinde Söz Dizimi Açısından Fiil Grupları (Mastar-Partisip- Gerundium) Üzerine. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0 (13) , 43-70.

- Foucault, M. (2001). Yapısalcılık ve Postyapısalcılık. (Çev: Ü. Amaç & A. Utku). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Gemalmaz, E. (1980). Türkçenin Fonemler Düzeni ve Bu Fonemler Düzeninin İşleyişi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 12, 1980.
- Gemalmaz, E. (1982). Derin Yapı (Deep Structure) İlişkilerinin Gösteriminde Kullanılacak Bir Yöntem: "Oklama". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 3.
- Gencan, T. N. (1971). *Dilbilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hazar, M. (2015). Türkçede Fono-semantik ve Morfo-fonolojik Yolla Sözcük Türetme. *International Journal of Languages Education and Teaching*, 2198, s. 1649-1669.
- Kıran, A.,&Eziler Kıran, Z. (2016). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Kıran, Z. (1990). Büyüleyici Bir Bilim Dalı: Dilbilim. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1, 4-9.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- König, W. (1994). Dilbilim ve Yapay Zekâ. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 5, 219-235.
- Üçok, N. (2004). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. İstanbul: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Piaget, J. (1982). *Yapısalcılık*. (Çev: F. Akatlı). İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları.
- Rifat, M. (2018). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Saussure. De F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev: Berke Vardar). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- TDK. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vardar, B. (2001). *Dilbilim Yazıları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yaman, E. (2016). *Türkçe Bilinci*. Ankara: Akçağ Yayınları.